

Gradele militare în Dacia romană.

- rezumat -

George-Cristian CUPCEA

Cuvinte-cheie: *immunis, principalis, centurion, primus pilus*, armata romană.

Cuprins:

- I. Introducere
- II. Organizarea și mărimea unităților militare
- III. *Immunes și principales*
- IV. Centurionii
- V. *Primipili și primipilares*
- VI. Concluzii generale
- VII. Bibliografie
- VIII. Planșe și tabele

Toate categoriile de surse, epigrafice, literare și arheologice, alături de contribuțiile prețioase ale savanților predecesori sau contemporani, trebuie să creeze o fundație solidă pentru ceea ce mi-am propus, adică studiul ierarhiei armatei romane din Dacia, în coordonată sa profesionistă. De departe cel mai complex aspect pare a fi cel al ierarhiei soldaților. Bogăția informației oferite de sursele epigrafice este ingredientul primordial, din acest punct de vedere, Dacia ocupând un loc fruntaș în atestarea acestor personaje. Pentru a oferi un exemplu edificator, dacă în provincia nord-dunăreană numărul atestărilor de veterani depășește cu mult 100, în cele două Germanii, acesta de-abia ajunge la 13. Iată deci, un mediu fertil pentru un studiu de natură celui pe care mi l-am propus. Din nefericire, aspectul cel mai puțin documentat la nivelul Daciei este cel al promovărilor și carierelor. În acest sens, deosebit de importantă este înțelegerea ierarhiei tuturor unităților militare romane, de pretutindeni, pentru reconstituirea acestui aparent conglomerat.

Urmând sfatul perpetuu al coordonatorului acestei lucrări, conform căruia nu se poate înțelege istoria Daciei romane numai în contextul mai larg al Imperiului Roman, și deci doar cunoscând fenomenul istoric pe întregul său, am încercat să pătrund înțelesurile multitudinii de grade și posturi din carierele soldaților, așa cum au fost ele studiate în alte părți ale Imperiului. În acest sens, cercetarea mea s-a mișcat dinspre general înspre particular, pornind de la sursele literare și studiile monografice contemporane, și ajungând la

sursele epigrafice individuale și studiile particulare, privind o anumită categorie de ofițeri sau un fenomen particular surprins într-o inscripție. A fost necesar studiul fiecărei categorii de trupe romane tocmai pentru că legăturile dintre ele sunt foarte strânse, mai ales din punctul de vedere al soldaților, personalului și ofițerilor, ca elemente ale aceluiași ansamblu, funcțional în tot spațiul mediteranean.

În folosul sistematizării lucrării, am abordat clasificarea elaborată de Domaszewski, acum mai bine de 100 de ani. El a împărțit gradele militare romane pe mai multe categorii: gradele soldaților – *principales*, centurionii și *primipili*, ofițerii de rang ecvestru și cei de rang senatorial. În principiu, această organizare a fost respectată în toate studiile referitoare la ierarhia militară romană. Din acest motiv, pentru a asigura sistematizarea necesară unei lucrări de asemenea dimensiuni, am aplicat și eu aceeași structură.

Un prim capitol al lucrării privește organizarea și efectivele unităților militare romane din timpul Principatului. L-am considerat necesar ca preambul teoretic pentru ceea ce va urma, pentru ca să nu fiu nevoit să tratez noțiunile generale de bază de fiecare dată când vor fi ele întâlnite în studiul separat al gradelor. În acest sens, am tratat separat trupele de la Roma, legiunile și cohortele auxiliare, încercând, pe cât posibil să decriptez organizarea, structura și efectivele fiecăreia. În final am încercat o trecere în revistă a trupelor prezente în Dacia, pentru a încadra desfășurarea ulterioară a studiului.

Al doilea capitol privește organizarea ierarhiei militare soldățești, sub centurionar, intitulat *Immunes și principales*. Am început cu clarificarea terminologiei și noțiunilor generale despre aceste categorii de soldați, privind originea și dezvoltarea lor pe parcursul Principatului, atingând și problema plății și decorațiilor lor. Apoi am început studiul separat pe fiecare categorie de unități militare, în aceeași ordine, trupele de la Roma, legiunile și trupele auxiliare. *Immunes și principales* au fost prezentați în ordinea descrescătoare a ierarhiei lor, urmărind în cazul fiecăruia, mai multe direcții: 1) explicarea naturii și semnificației gradului/postului, 2) poziția ierarhică în cadrul trupei și 3) posibilitățile fiecăruia de promovare, de a face carieră. Acolo unde informațiile au fost mai abundente, am dezvoltat discuția, încercând să aduc studiul problemei la zi, în același timp sintetizând pe cât posibil informația. După studiul general al ierarhiei inferioare în fiecare categorie de trupe a urmat partea referitoare la Dacia. În acest sens, am aplicat aceeași structură, încercând să sistematizez mai bine informația prin adăugarea de tabele problematice. În ceea

ce privește legiunile, situația fiecăreia a fost tratată separat, pentru că numărul dovezilor a permis o astfel de diviziune, dar în cazul trupelor auxiliare am fost nevoit să aplic un studiu mai general, pentru că numărul dovezilor privind fiecare unitate nu era concludent. Cu toate acestea, într-o parte finală a capitolului, am încercat reunirea ierarhiei inferioare a armatei din Dacia, mai ales în cadrul antic bine determinat al *officia* ofițerilor superiori.

Al treilea capitol privește *centurionii*. Deși este concentrat numai pe un singur grad militar, se întinde pe aproximativ același spațiu ca precedentul capitol, tocmai datorită complexității și amplitudinii subiectului. Din punct de vedere metodologic, am exclus din această categorie centurionii auxiliari și decurionii, pentru că poziția lor ierarhică este net inferioară centurionilor legionari, un corp limitat și de sine stătător al ofițerilor profesioniști romani. Doar centurionii trupelor de la Roma sunt cuprinși în acest corp, stând pe aceeași poziție ierarhică cu colegii lor legionari, poate avantajați doar datorită locului de desfășurare a serviciului militar. Centurionatul este o problemă complexă și spinoasă. Studiul său trebuie abordat din multiple perspective, dar, cu toate eforturile, încă ne ascunde multe aspecte determinante din natura sa. În acest sens am început cu studiul orginii centurionatului, în armata republicană și cea a secolului I a.Chr., pentru că am considerat foarte importantă această evoluție timpurie a gradului, pentru dezvoltarea sa ulterioară. Am continuat cu o secțiune dedicată definirii noțiunilor generale despre centurioni în timpul principatului, apoi cu studiul diferitelor sale aspecte. În primul rând, originea centurionilor și accesul la centurionat sunt două aspecte vitale pentru înțelegerea naturii și structurii gradului, mai ales în condițiile în care, în lumea romană, originea era un aspect determinant în viața și cariera unui individ. Următoarea secțiune, cea dedicată ierarhiei centurionilor, a fost probabil cea mai dificilă, din mai multe motive. În primul rând, aparenta liniște a surselor ne împiedică să facem accepțiuni categorice în nici una din direcțiile de studiu ale problemei. În al doilea rând, situația de fapt a armatei romane rămâne încă un lucru aproape necunoscut, diferența dintre teorie și practică, și în acest domeniu, fiind evidentă și observabilă în studiul mai multor categorii de surse. Urmează secțiunea dedicată centurionilor din trupele de la Roma, care au legături foarte strânse cu colegii lor legionari, de multe ori extinzându-și activitatea și în legiuni, dar și invers. În plus, lor li s-a atribuit rolul primordial de a păstra unitatea tactică și de loialitate a armatei, cel puțin în primele două secole ale Principatului. Într-o parte ulterioară am abordat multitudinea de "utilizări"

ale centurionului în armata și administrația romană, cunoscute sub forma de funcții extraordinare ale centurionului. Trecerea lor în revistă a relevat o impresionantă versatilitate a gradului, practic implicat în aproape toate aspectele organizatorice ale autorității romane. Legat de studiul plății și decorațiilor centurionilor, a fost urmărit și statutul său social, fiind binecunoscută apartenența militarilor la clasele inferioare ale societății romane. În fine, centurionii legionari din Dacia au fost priviți din tot atâtea aspecte ca ceilalți din Imperiu, ilustrate pe larg mai sus: origine, acces, carieră, funcții, statut social. Am exclus din lucrare centurionii care au participat la războaiele de cucerire ale Daciei și nu au rămas cadre active în armata provinciei, precum și pe cei care au servit într-una din legiunile Daciei pe timpul staționării lor în alte provincii.

Un al patrulea capitol este dedicat *primipili* și *primipilares*. Deși primii sunt o categorie, cea mai înaltă, a centurionilor, și studiul celor două se cade a fi făcut întotdeauna împreună, am făcut această separație nu în mod absolut, afirmând de altfel de multe ori conexiunea "embrionară" a celor două categorii de ofițeri, ci pentru a facilita studiul primei categorii cu adevărat privilegiate de ofițeri profesioniști. Pentru aceștia, doar formalitatea serviciului de un an de zile ca *primus pilus* al unei legiuni mai stă în calea desăvârșirii sociale și economice, care îi așteaptă la finalul acestui serviciu, în ordinul ecvestru. În acest sens am început tocmai cu prezentarea rangului de *primus pilus* și a accesului la primipilat, cu aceasta practic încheindu-se cariera centurională a unui anumit personaj. Într-o a doua parte m-am aplecat asupra primipilares, a studiului statutului și carierelor lor. Din acest punct de vedere, am împărțit discuția pe cele două eșaloane ale carierei, cea legionară, ca *praefectus castrorum*, încercând o dezvoltare spre *praefectus castrorum* din Egipt și schimbările la comanda militară de la mijlocul secolului III, și pe cealaltă parte pe eșalonul carierei ecvestre a primipilarilor. După această secțiune, am atins și problema statutului *primipilares* și al rolului lor în economie, societate și religie. În toate aceste aspecte ale vieții, ei sunt prima categorie care lasă o amprentă demnă de luat în seamă, ca membri privilegiați ai comunităților lor. Ei sunt expresia unei lupte de lungă durată a soldatului pentru a ajunge ofițer, a umilului pentru a ajunge onest. În fine, am analizat primipili și primipilares atestați în Dacia, din toate punctele de vedere enunțate mai sus.

În încheiere, am încercat reunirea principalelor concluzii ale lucrării sub forma unui capitol de concluzii generale, în care să enunț încă o dată coordonatele de studiu și

rezultatele la care am ajuns. Pentru mai buna înțelegere și recunoaștere a personajelor, am inclus o serie de planșe și tabele centralizatoare, atât în fiecare capitol atunci când a survenit nevoia, cât și la sfârșit, pentru reunirea și sistematizarea datelor.

În ceea ce privește bibliografia, am încercat să mă documentez atât din surse primare, cât și din lucrări de specialitate, urmând cursul firesc, cronologic, în consultarea lor. De aceea nu m-am mulțumit cu citările contemporanilor din lucrările mai vechi de un secol, ci am considerat necesar accesul la acele opere, pe cât a fost posibil, care au rămas fundamentale, pentru mai buna înțelegerea tuturor valențelor discuției. Aparatul critic a fost folosit în varianta britanică, cu abrevieri, pentru că am considerat astfel mai ușoară urmărirea citărilor unui număr destul de mare de lucrări, parte din ele având același autor.

Pentru că ar fi ideal să vedem și să încercăm să înțelegem lucrurile așa cum erau, nu cum ar trebui sau ne-ar conveni să fie, ierarhia militară romană inferioară ne rezervă în continuare multe secrete. Pe unele dintre acestea am încercat să le înțeleg, și să le exprim la rândul meu pe înțelesul altora, prin această lucrare, rămânând în același timp conștient de limitele proprii și de erorile care pot apărea în orice moment. Astfel, chiar dacă această lucrare nu se va constitui într-o inovație de mare augur, s-a încercat a fi cât mai bine documentată, inerentele erori sau omisiuni punându-le pe seama multitudinii personajelor asupra cărora m-am concentrat. Lucrarea se dorește o aplicare a sistemului ierarhic militar inferior de la nivelul întregului Imperiu pe corpul de surse impresionant al armatei Daciei romane, pentru a sublinia încă o dată, dacă mai era nevoie, rolul impresionant al acestei mici și "scurte", ca durată de existență, provincii, în istoria Principatului roman. Nu are nici pe departe pretenția de exhaustivitate sau de "capăt de drum", dimpotrivă, o consider un început, pentru studiul aprofundat al fiecărei categorii de grade militare profesioniste, în particular și detaliu, așa cum alții fac deja, și este absolută nevoie, și în cazul Daciei.

În final, aș adăuga un citat ilustrativ din Vegetius în legătură cu această problemă, care, în mod surprinzător este de o dureroasă actualitate, *Epitoma 2.4: Quapropter ordinationem legionis antiquae secundum normam militaris iuris exponam. Quae descriptio si obscurior aut inpolitior videbitur, non mihi sed difficultati ipsius rei convenit inputari. Adtento itaque animo saepius relegenda sunt, ut memoria intellegentiaque valeant comprehendī*¹.

¹ "În acest fel, voi explica organizarea vechii legiuni, după normele dreptului militar. Dacă descrierea pare obscură sau incompletă, nu trebuie să fiu învinuit eu, ci dificultatea subiectului. În consecință, detaliile ar trebui citite de mai multe ori, cu atenție, astfel încât cu memorie și inteligență, să fie înțelese." Apud Milner 1993, 34; Speidel 1992, 36.